

УДК 2-18;27

М. В. Мельник,
доктор філософії
(Українська Соціальна Академія, м. Київ)
m_melnyk@yahoo.it
ORCID: 0000-0002-1637-9671

ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу місця та значущості християнських цінностей у системі суспільно-політичних відносин, визначено їх функціональне призначення в умовах демократичної трансформації сучасного українського соціуму. Підкреслюється взаємозв'язок між формуванням цінностей та ефективністю політичної системи держави. Висновується, що ігноруючи західні цінності, необхідно враховувати ментальні, духовні та психологічні особливості, специфіку національної культури, і на цій основі створювати умови для діалогу культур.

Ключові слова: християнські цінності, демократія, політична діяльність, система політичних цінностей.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується інституціональними перетвореннями в соціально-політичній, економічній та технологічній сферах, що потребує кардинального переосмислення системи його ціннісних параметрів. Адже будь-які зміни і реформи у державі стають дійсно незворотними й успішними лише за умови їх сприйняття і закріплення у системі ціннісних орієнтацій суспільства. Зв'язки між економікою, політикою і цінностями мають не причинно-наслідковий характер, а радше характер кореляції (на зразок "курка – яйце"). Однак, простежуючи ціннісні зміни, можна зробити висновок, в який бік рухається суспільство. З одного боку, цінності складаються історично, а тому міняються дуже поволі, а з другого, – вони такі підлягають змінам – головним чином через те, що у більшості людей вони формуються у підлітковому та юнацькому віці, і носять неминучий відбиток часу, на який цей вік припадає.

Проблема вивчення християнських цінностей у сучасній Україні набуває особливої актуальності, оскільки цінності виступають як домінуючі принципи суспільно-політичної діяльності особистості, певною мірою програмує форми її активності у світі політики; задають змістовні значення тим або іншим політичним об'єктам і дозволяють оцінювати їх з погляду індивідуальних інтересів, намірів, задумів.

Алексіс де Токвіль свого часу був практично єдиним, хто захищав ідею, що релігійність населення може сприяти демократичності суспільства, тоді як серед французьких мислителів домінувало переконання, що релігія як віра у надприродну істоту або надприродний світ перешкоджає політичному й економічному розвитку (адже в тодішніх прогресивних інтелектуальних колах релігію часто асоціювали насамперед з догмою та політичною владою духовенства). Як відомо, Жан – Жак Руссо, заперечуючи релігію як віру в Бога, але визнаючи важливість легітимаційної функції релігії, пропагував заміну християнства громадянською релігією, а Огюст Конт і Анрі Сен – Сімон – релігією людства. Однак саме погляди А. Токвіля на це питання найкраще витримали перевірку часом.

А. Токвіль уважав релігію "політичною інституцією, яка робить потужний внесок у підтримку демократичної республіки американців" [1: 300]. У своїх спостереженнях він доходить такого ключового висновку: "Деспотизм може правити без віри, свобода – ні" [1: 307].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження природи цінностей знайшло своє відображення в працях представників різноманітних наукових течій. Серед зарубіжних вчених, які приділяли особливу увагу даній проблематиці, слід відзначити таких дослідників, як Г. Алмонд, С. Баталов, О. Башкірова, М. Вебер, С. Верба, К. Гаджієв, Г. Ділігенський, М. Доган, Р. Інглехарт, А. Токвіль, М. Карват, В. Лапкін, І. Лебедев, С. Лінсет, В. Мілановський, В. Нойман, В. Пантін, Ю. Пивоваров, В. Рукавишніков, М. Фіннемор, Л. Халман, П. Естер та ін. В українській політичній науці проблеми політичних цінностей також розглядаються дедалі активніше. Найбільш помітний внесок у їх аналіз зробили такі вітчизняні фахівці, як В. Бакіров, В. Бебик, О. Білий, Е. Гансова, М. Головатий, Є. Головаха, А. Горбань, В. Горбатенко, Н. Костенко, М. Міщенко, В. Осовський, Н. Паніна, І. Попова, В. Романов, А. Ручка, О. Яременко та ін. Однак, на наш погляд, недостатньо висвітленими залишаються питання щодо вивчення впливу ціннісних факторів на характер трансформації політичної системи українського суспільства.

Метою статті є розгляд місця та значущості християнських моральних цінностей у системі суспільно-політичних відносин, визначення специфіки їх функціонування в сучасних українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Християнські моральні цінності формують найбільш фундаментальні критерії відношення індивідів до суспільно-політичного життя, визначають їх пріоритети, дозволяють відокремлювати в суспільстві важливе від несуттєвого, лежать в основі настанов й орієнтацій особистості. Це такі цінності як істина, свобода, справедливість і любов. Втілення їх у життя – найнадійніший і найнеобхідніший шлях особистого удосконалення і гуманізації суспільного існування.

Слід зазначити, що у філософській науковій літературі та християнській теології склалися різні підходи до визначення релігійних цінностей. Перша визначає їх як сукупність ідей, норм поведінки, дій, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючого [2: 376]. Для теології ж характерним є ігнорування дефініції зазначеного поняття, не дивлячись на широке його використання.

Важливим як в частині формулювання християнських цінностей є вчення Томи Аквінського. Так, християнське розуміння цінності ґрунтується на ідеї блага, як того, до чого всі речі прагнуть, щоб досягти досконалості. Категорія цінності відображає відмінності у кількості вкладеного в явища блага. Вона служить тією властивістю речей, яка може дати уявлення про сутність речей [3: 65].

Продуктивною для аналізу християнських цінностей постає класифікація, прийнята в сучасному релігієзнавстві. Розподіл цінностей на "цінності-цілі" і "цінності-засоби", запропонований Н. Рокічем при вивченні соціально-психологічних явищ, добре узгоджується з християнськими положеннями про кінцеву мету життя і "шлях" до неї. Більш проблематичним у контексті класифікації є опис групи неспецифічних цінностей, поданих у християнській аксіології, оскільки не всі ціннісні феномени зазначеної групи рівнозначні і, крім того, вони зазнають серйозних змін в сучасному християнстві.

Виступаючи за своєю природою ключовим фактором соціально-політичної інтеграції, система християнських цінностей додає загальнообов'язкову значущість і наділяє відповідними якостями моральні норми, служить основою, яка забезпечує цілісність світогляду особистості, а разом з тим поєднує особистість і суспільство та гарантує ефективне функціонування сучасної політичної системи.

Конституювання цінностей системно відбувається на рівні взаємодії "індивід – соціум – держава", де цінності виступають загальнообов'язковими нормами соціального існування (правилами поведінки), що формують з сукупності індивідів цілісну і єдину соціальну систему суспільства. Відтак цінності не тільки опосередковано визначають структуру суспільства, але й формують систему консенсусної узгодженості як вимогу існування єдиної системи політичності людської спільноти. Сформатовані в певну логічну структуру цінності володіють високим мобільним потенціалом, оскільки формуються та підтримуються кожною соціальною одиницею – громадянином, сім'єю, групою, територіальною громадою, країною, людством [4: 39].

Одне з центральних місць у групі цінностей-засобів займає місце і роль християнських моральних цінностей у практичній політиці. Іншими словами, цінності в суспільно-політичній діяльності ідентифікуються соціальними цінностями, які регулюють поведінку людей у суспільно-політичній сфері.

Безумовно, моральні або етичні цінності впливають на становлення демократії. Адже справжня демократія – це не лише результат формального дотримання низки правил, а плід свідомого вибору цінностей, які лежать в основі демократичних процедур. Це такі цінності, як гідність кожної людської особи, дотримання прав людини, відданість спільному благу як меті і провідному критерію політичного життя. Якщо немає згоди щодо цих цінностей, втрачається найглибший сенс демократії, а її стабільність опиняється під загрозою [5: 251].

Виробивши демократичний стиль мислення і поведінки, людина схильна реалізовувати його в усіх царинах свого життя – як у світських, так і в духовних. Це може означати, що хоч би в якій царині (світській чи духовній) відбувалася зміна світогляду та зразків поведінки, вона сприятиме демократизації решти інституцій цього суспільства. У протилежному випадку, коли канали світського впливу культивують демократію, а релігійні – протилежні переконання, демократизаційний процес має значно менше шансів на успіх, оскільки для віруючих людей, як правило, Церква становить більший авторитет, ніж будь-яка інша організація.

Християнські цінності укорінені в культурі суспільства поряд з моральними, естетичними, економічними, політичними, соціальними. У християнських цінностях індивід виражав своє прагнення до більш справедливого суспільства, до ефективно організованої держави, прогресу [6: 45–46]. На наш погляд, це ще раз демонструє важливість не релігійного напрямку *per se* для сприяння релігії демократичному ладу, а тієї специфіки, якої він набуває у конкретних просторово-часових координатах.

"Людське обличчя" політики в значній мірі залежить від світу цінностей – суб'єктивних переваг людей, їх уявлень про бажані або небажані події і предмети, що виражають значимість для людини. Саме цінності служать ядром найважливіших направляючих компонентів політичної діяльності: ідеології – системи цінностей і групових переваг і переконань; політичної культури моделі орієнтації і поведінки в політиці, яка включає пізнання, емоції, оцінки, і служить критерієм добору політичної інформації; політичної системи – цінностей і інститутів, що організують використання політичної влади; сама політика часто визначається як встановлення і розподіл цінностей у суспільстві авторитарним способом [7: 13–14].

Така роль цінностей визначається тим, що у світ політики люди постійно переводять свої власні уявлення про найбільш бажане або, навпаки, небажане (а цінності саме і постають "бажаними подіями, цілями-подіями"). Безумовно, що не всі цінності є політичними, такими їх роблять три ознаки: по-перше, можливість реалізації цінностей тільки в результаті спільних колективних дій людей; по-друге, активний вплив цінностей на всі аспекти існування механізму державної влади, і, нарешті, по-третє, та або інша форма зв'язку цінностей з єдиним інтересом соціальної спільності.

Демократизація політичної системи суспільства, згуртованість соціально-політичних утворень передбачає розробку та створення стійкої системи пріоритетних цінностей. Суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що вважати цінністю, а що ні – може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння.

Історичний досвід засвідчує, що політика залежить від широкого кола взаємодіючих цінностей своєрідність яких полягає в тому, що, здійснюючи значний вплив на політичне життя, власне, підкоряючи її собі, вони, як правило, мають неполітичне походження, відтворюються в більш фундаментальних для людського існування сферах буття: моралі, релігії, економіці. Політика служить засобом реалізації цих цінностей, і під їх впливом перебувають: структура власне політичних цінностей, співвідношення і зміст яких може істотно змінюватися під впливом такого тиску; здійснення добору політичних пріоритетів; визначення характеру політичної аргументації; формування інструментарію політичних дій; програма політичної діяльності, уявлення про границі і можливості її впливу на громадське життя [8: 10–12].

Особливого значення вияв християнських цінностей набуває у кризові та трансформаційні періоди, коли суспільство вимагає чітких орієнтирів для подальшого розвитку. Як зазначав І. Кон, індивідуально-особистісні основи посилюються в переломні, кризові епохи, коли індивід змушений сам для себе шукати відповіді на нові запитання, перед якими безсила традиційна ідеологія [9: 141].

Українському суспільству, що пережило докорінну зміну системи цінностей при переході від тоталітарного режиму до демократичних принципів громадського життя, довелося зштовхнутися з конфліктом цінностей. Політичне життя сучасної України досить складне і різноманітне, характерний значний розкид політичних переваг і орієнтацій у суспільстві. Спостерігається важка криза ідентичності в багатьох групах суспільства, особливо в тому, що стосується самоідентифікації з політичними і соціальними цінностями, політичними символами минулого і сьогодення. Це відбувається тому, що зміни не завжди позитивно та адекватно сприймаються усіма громадянами. Одночасно багато людей мають потребу в соціальній і політичній опорі, щоб не залишитися один на один з важко розв'язаними проблемами громадського життя і власного буття. Існуючі та взаємодіючі, різні системи цінностей у сучасній Україні дуже впливають на суспільну свідомість. У ході переосмислення цінностей здійснюються переходи до різних базових ієрархій: для деяких груп населення характерне прийняття в більшому або меншому ступені нових цінностей і норм, в інших групах відбувається зміцнення традиційних цінностей. А це, в свою чергу, призводить до розколу суспільства, втрати людиною віри у майбутнє, збайдужіння, аполітичності населення країни, а іноді й до конфліктів, руйнування базових підвалин політичної культури. Однією з причин перманентної соціально-політичної, економічної та морально-духовної кризи, яку переживає Україна, є відсутність життєздатних, відповідних часу та українській ментальності фундаментальних ціннісних основ функціонування суспільства [10].

Висновки. Інкорпорує західні цінності, слід враховувати ментальні, духовні та психологічні особливості, специфіку національної культури українського народу, і на цій основі створювати внутрішньополітичні та зовнішньополітичні умови для діалогу національних культур. У цьому контексті завдання християнства полягає у наповненні демократії духовним та моральним змістом, у спонуканні до реформування демократії у напрямку визнання людини та її свободи найвищою й фундаментальною цінністю.

Перспектива подальшого досліджень у зазначеному напрямі, з одного боку, – це питання можливості становлення і збереження демократичного ладу в атеїстичному суспільстві, а з другого, – це ретельніше дослідження світоглядних та організаційних рис, які мають бути властиві релігії для того, щоб уможливити її конкуренцію з демократією, тобто щонайменше – їхню сумісність, а як максимум – взаємопідсилення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Tocqueville A. Democracy in America / Tocqueville A. – N. Y. , 1990. –1 v.
2. Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 376 с.
3. Гюфнер Й. Християнське суспільне вчення / Й. Гюфнер. – Львів : Свічадо, 2002. – 65 с.
4. Радченко О. В. Цінність в системі державного управління: категоріальний аспект / О. В. Радченко // Державне будівництво, 2008. – № 2. – 39 с.
5. Компендіум Соціальної Доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 251 с.

6. Лебедев И. А. Политические ценности как сложный и многомерный процесс / И. А. Лебедев // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, 1999. – № 2. – С. 45–46.
7. Виноградов В. Политические ценности в жизнедеятельности людей / В. Д. Виноградов // Тугариновские чтения : [материалы научной сессии]. – Вып. 1. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 13–14.
8. Кравченко И. И. Политические и другие социальные ценности / И. И. Кравченко // Вопросы философии, 2005. – № 2. – С. 10–12.
9. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : [монографія] / В. М. Козаков. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 141 с.
10. Семенченко Ф. Г. Політичні цінності в системі політичних відносин : формування, зміст і функції політичних цінностей [Електронний ресурс] / Ф. Г. Семенченко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vknu/FP/2010_98/p_053_057.pdf.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Tocqueville A. Democracy in America / Tocqueville A. – N. Y. , 1990. – 1 v.
2. Relihiieznavchyy slovnyk [Religious Dictionary] / Za red. Prof. A. Kolodnoho i B. Lobovyka. – K. : Chetverta khvylya, 1996. – 376 s.
3. H'ofner Y. Khrystyians'ke suspil'ne vchennia [Christian Social Teaching] – L'viv : Svichado, 2002. – 65 s.
4. Radchenko O. V. Tsinnist' v systemi derzhavnoho upravlinnia : katehorial'nyi aspekt [Value in the System of Government : the Categorical Aspect] / O. V. Radchenko // Derzhavne budivnytstvo [State Building], 2008. – № 2. – 39 s.
5. Kompendium Sotsial'noyi Doktryny Tserkvy [Compendium of the Social Doctrine of the Church]. – K. : Kayros, 2008. – 251 s.
6. Lebedev I. A. Politicheskie tsennosti kak slozhnyi i mnogomernyi process / I. A. Lebedev // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 12. Politicheskie nauki. [Moscow University Journal. Line 12. Political Science]. – 1999. – № 2. – S. 45–46.
7. Vinogradov V. Politicheskie tsennosti v zhiznedeiatel'nosti liudei. [Political Values in the Life of People] / V. D. Vinogradov // Tugarinovskie chteniya [Tugarin's Reading]: [materialy nauchnoj sessii]. – Вып. 1. – СПб. : Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo, 2000. – S. 13–14.
8. Kravchenko I. I. Politicheskie i drugie social'nie tsennosti [Political and Other Social Values] / I. I. Kravchenko // Voprosy filosofii [Questions of Philosophy]. – 2005. – № 2. – S. 10–12.
9. Kozakov V. M. Sotsial'no-tsinnisni zasady derzhavnoho upravlinnia v Ukrayini [Social Values, Principles of Public Administration in Ukraine] : [monohrafiya] / V. M. Kozakov. – K. : Vyd-vo NADU, 2007. – 141 s.
10. Semenchenko F. H. Politychni tsinnosti v systemi politychnykh vidnosyn : formuvannia, zmist i funksi politychnykh tsinnostey [The Political Values in the System of Political Relations, Formation, Content and Functions of Political Values] [Elektronnyi resurs] / F. H. Semenchenko. – Rezhym dostupa : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vknu/FP/2010_98/p_053_057.pdf.

Мельник М. В. Христианские ценности как фактор демократизации современного украинского общества.

Статья посвящена анализу места и значимости христианских ценностей в системе общественно-политических отношений; определено их функциональное предназначение в условиях демократической трансформации современного украинского социума. Подчеркивается взаимосвязь между формированием ценностей и эффективностью политической системы государства. Выясняется, что игнорируя западные ценности, необходимо учитывать ментальные, духовные и психологические особенности, специфику национальной культуры, и на этой основе создавать условия для диалога культур.

Ключевые слова: христианские ценности, демократия, политическая деятельность, система политических ценностей.

Melnyk M. V. Christian Values as a Factor of Democratization of Ukrainian Civil Society.

The article is devoted to the analysis of the place and the importance of Christian values in the system of social and political attitudes; their functional destinations in the conditions of democratic transformation of Ukrainian modern society are determined. Intercommunication between forming of values and effectiveness of political system of the state is underlined. The display of Christian values acquires the special value in crisis and transformation periods, when society requires clear reference-points for further development. Today, many people in need of social and political resistance, not to be left alone with the difficult problems resolved public life and own existence. The existent and interactive, different systems of values in modern Ukraine influence on public consciousness. During the creation of new meanings of values made transitions to different basic hierarchies: some groups characterized the adoption of more or less new values and norms in other groups are strengthening traditional values. Grounded, that Ukrainian society experiences the native change of the system

of values, and it is not accompanied by the conflict of values. Christian values or system of Christian values acquires at such terms the special value. In the conclusion the author underlines that ignoring western values is necessary to take into account mental, spiritual and psychological features, specific of national culture and on this basis to create terms for the dialogue of cultures.

Key words: *Christian values, democracy, political activity, system of political values.*